

(ОЗНАКОМИТЕЛЬНЫЙ ФРАГМЕНТ)

УСТАНОВА АДУКАЦЫІ
“БЕЛАРУСКІ ДЗЯРЖАЎНЫ ПЕДАГАГІЧНЫ ЎНІВЕРСІТЭТ
ІМЯ МАКСІМА ТАНКА”

УДК [811.161.3'373.45:001.4]:[81+101.1+316](043.3)

ГУЛЬ
Марыя Уладзіміраўна

**ІНШАМОЎНАЯ ЛЕКСІКА Ў ПРАЦЭСЕ СТАНАЎЛЕННЯ І РАЗВІЦЦА
БЕЛАРУСКАЙ ТЭРМІНАЛОГІІ (НА МАТЭРЫЯЛЕ ТЭРМІНАСІСТЭМ
ФІЛАЛОГІІ, ФІЛАСОФІІ І САЦЫЯЛОГІІ)**

Аўтарэферат
дысертацыі на атрыманне вучонай ступені
кандыдата філалагічных навук
па спецыяльнасці 10.02.01 – беларуская мова

МІНСК, 2019

Работа выканана ва ўстанове адукацыі
“Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. С. Пушкіна”

Навуковы кіраўнік:

Прыгодзіч Мікалай Рыгоравіч,
доктар філалагічных навук, прафесар,
загадчык кафедры гісторыі беларускай мовы
Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта

Афіцыйныя апаненты:

Шур Васіль Васільевіч,
доктар філалагічных навук, прафесар,
прафесар кафедры беларускай і рускай
філалогіі УА “Мазырскі дзяржаўны
педагагічны ўніверсітэт імя І. П. Шамякіна”

Лук’янюк Юлія Мікалаеўна,
кандыдат філалагічных навук, дацэнт, дацэнт
кафедры медыялінгвістыкі і рэдагавання
Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта

Апаніруючая арганізацыя:

УА “Віцебскі дзяржаўны ўніверсітэт імя
П. М. Машэрава”

Абарона адбудзецца 10 красавіка 2019 г. у 13.00 на пасяджэнні савета па абароне дысертацый К 02.21.01 пры ўстанове адукацыі “Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка” па адрасе: 220030, г. Мінск, вул. Савецкая, 18, аўд. 482, e-mail: lingby@gmail.com, тэл. вучонага сакратара: (+37517) 200-82-53.

З дысертацыяй можна азнаёміцца ў бібліятэцы ўстановы адукацыі “Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка”.

Аўтарэферат разасланы 7 сакавіка 2019 г.

Вучоны сакратар
савета па абароне дысертацый

Д.В. Дзятко

УВОДЗІНЫ

Станаўленне беларускай нацыянальнай тэрміналогіі ў значнай ступені адбывалася пад уплывам інтэрнацыянальнай лексікі і развівалася ў рэчышчы еўрапейскіх традыцый, пачаткам і асновай якіх лічыцца тэрміналагічная спадчына навукоўцаў антычнасці. Нягледзячы на дамінаванне ў беларускай навуковай тэрміналогіі адзінак уласнабеларускага паходжання, іншамоўныя запазычанні па-ранейшаму застаюцца адным з дзейных сродкаў папаўнення розных галіновых тэрмінасістэм.

Адсутнасць у беларускай мове спецыяльных манаграфічных прац, прысвечаных аналізу месца і ролі запазычанняў у нацыянальнай тэрміналогіі прадвызначыла **актуальнасць** праведзенага даследавання, асноўнай задачай якога з’яўляецца вызначэнне шляхоў і спосабаў пранікнення іншамоўнай лексікі ў беларускую тэрміналогію, характарыстыка яе семантыка-словаўтваральных магчымасцей у працэсе далейшага развіцця навукова-галіновых тэрмінасістэм.

Вывучэнне ролі і месца іншамоўных запазычанняў у лексіка-граматычнай сістэме сучаснай беларускай літаратурнай мовы на матэрыяле філасофска-сацыялагічнай і філалагічнай тэрміналогіі набывае асаблівую актуальнасць ва ўмовах сусветнай глабалізацыі ў сувязі з узмацненнем і пашырэннем палітычных, эканамічных і культурных кантактаў паміж рознымі краінамі, калі нацыянальныя мовы ўзаемадзейнічаюць не толькі з суседнімі, але і з такімі аўтарытэтнымі міжнароднымі мовамі, як, напрыклад, англійская. Імклівае пранікненне іншамоўных лексічных адзінак ставіць перад нацыянальнымі мовамі сур’ёзныя пытанні, звязаныя ў тым ліку з пурыстычнымі тэндэнцыямі ў сферы функцыянавання тэрміналогіі, патрабуе ўзважанай палітыкі ў галіне нацыянальнага моўнага будаўніцтва.

АГУЛЬНАЯ ХАРАКТАРЫСТЫКА РАБОТЫ

Сувязь працы з навуковымі праграмамі (праектамі), тэмамі. Дысертацыйнае даследаванне выканана на кафедры беларускай філалогіі УА “Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя А.С. Пушкіна” ў межах навукова-даследчых тэм: “Слова і фразеалагізм у дыялектным і літаратурным кантэксце” (№ дзярж. рэгістрацыі 20132386, 2013–2016 гг.), “Лінгвістычнае краязнаўства Брэстчыны: узаемадзеянне мовы і культуры” (№ дзярж. рэгістрацыі 20160434), падпраграмы “Беларуская мова і літаратура” дзяржаўнай праграмы навуковых даследаванняў “Эканоміка і гуманітарнае развіццё беларускага грамадства” на 2016–2020 гг.

Мэта і задачы даследавання. *Мэта* даследавання – выявіць асаблівасці фарміравання беларускай нацыянальнай тэрміналогіі ў галіне філалогіі, філасофіі, сацыялогіі і вызначыць месца і ролю іншамоўных запазычанняў у гэтым працэсе.

Пастаўленая мэта прадугледжвае вырашэнне наступных *задач*:

- устанавіць спосабы і словаўтваральныя тыпы, паводле якіх створаны і ўтвараюцца тэрміны філалогіі, філасофіі і сацыялогіі, а таксама ступень прадуктыўнасці словаўтваральных тыпаў на розных этапах фарміравання беларускай навукова-галіновай тэрміналогіі;
- вызначыць лексіка-граматычныя асаблівасці іншамоўных запазычанняў, якія выкарыстоўваюцца для намінацыі лінгвістычных, літаратурнаўчых, філасофскіх і сацыялагічных паняццяў і з’яў у беларускай мове ХХ – пачатку ХХІ ст.;
- выявіць шляхі і спосабы запазычвання, ролю і месца іншамоўных запазычанняў у працэсе станаўлення тэрміналогіі філасофіі, сацыялогіі і філалогіі, устанавіць крыніцы запазычвання;
- вызначыць умовы і асаблівасці фанетычнай, марфалагічнай і семантычнай адаптацыі тэрмінаў іншамоўнага паходжання ў беларускай мове ў ХХ – пачатку ХХІ ст.;
- выявіць асаблівасці рэалізацыі словаўтваральнага патэнцыялу іншамоўных запазычанняў у дэрывацыйнай сістэме філасофска-філалагічнай тэрміналогіі.

Аб’ект і прадмет даследавання. Аб’ект – тэрміны іншамоўнага паходжання ў складзе беларускай філалагічнай і філасофска-сацыялагічнай тэрміналогіі, зафіксаваныя ў выпусках *Беларускай навуковай тэрміналогіі* 1920-х гг. і лексікаграфічных даведніках ХХ – пачатку ХХІ ст.

Прадмет – асаблівасці адаптацыі запазычаных тэрмінаў, лексіка-граматычная кадыфікацыя, словаўтваральны патэнцыял у лексіка-граматычнай сістэме сучаснай беларускай мовы.

У рабоце прааналізавана 4546 філалагічных тэрмінаў, з якіх 1199 з’яўляюцца іншамоўнымі, 5893 філасофскіх і сацыялагічных тэрмінаў, 1310 з якіх іншамоўнага паходжання.

Метадалогія і метады праведзенага даследавання. Метадалагічнай асновай дысертацыйнага даследавання паслужылі працы беларускіх (Л. А. Антанюк, Г. А. Гваздовіч, Д. В. Дзятко, Л. Я. Кавалёва, В. П. Красней, Ю. М. Лук’янюк, А. І. Падлужны), рускіх (Р. В. Вінакур, Б. М. Галавін, В. П. Даніленка, Д. С. Лотэ, А. В. Супяранская) і замежных (Г. Бідэр) даследчыкаў тэрміналогіі. У дысертацыі рэалізуецца дыяхранічны падыход, выкарыстоўваюцца такія метады, як апісальны, супастаўляльны, таксама прымяняюцца словаўтваральны аналіз, элементы кампанентнага і этымалагічнага аналізу, колькасныя падлікі.

Навуковая навізна. Упершыню ўсебакова даследаваны асаблівасці функцыянавання іншамоўных запазычанняў у складзе філалагічнай і філасофска-сацыялагічнай тэрміналогіі, вызначана месца і роля гэтых адзінак у працэсе станаўлення і развіцця адзначаных тэрмінасістэм, іх словаўтваральны патэнцыял і ступень адаптацыі ў сучаснай беларускай літаратурнай мове, што

мае істотнае значэнне для далейшай распрацоўкі тэорыі моўных кантактаў і тэорыі намінацыі.

Палажэнні, якія выносяцца на абарону:

1. Беларуская нацыянальная філасофска-сацыялагічная і філалагічная тэрміналогія пачала выпрацоўвацца ў канцы XIX – пачатку XX ст. на аснове паняццёвай сістэмы класічнай еўрапейскай думкі, а таксама з выкарыстаннем вопыту расійскіх навукоўцаў і набыткаў беларускай публіцыстычнай і навукова-папулярнай літаратуры. Лексічныя і словаўтваральныя сродкі беларускай мовы з’яўляюцца асноўнай крыніцай фарміравання тэрміналогіі філалогіі, філасофіі і сацыялогіі. Тэрмінаўтварэнне ў даследаваных тэрмінасістэмах адбываецца ў межах сінтаксічнага, марфалагічнага, лексіка-семантычнага, марфалага-сінтаксічнага спосабаў; найбольшае пашырэнне атрымалі намінацыі, утвораныя сінтаксічным спосабам.

2. Нягледзячы на тое, што ў 1920-я гг. увага надавалася найперш пошуку адэкватных тэрмінаў з беларускіх народных гаворак, ставілася задача стварэння навуковай тэрміналогіі на базе нацыянальных моўных рэсурсаў, у складзе філасофска-сацыялагічнай і філалагічнай тэрміналогіі выяўляецца значная колькасць іншамоўных запазычанняў, выкарыстанне якіх абумоўлена як унутрымоўнымі, так і пазамоўнымі прычынамі. Сярод іншамоўных тэрмінаў дамінуюць назоўнікі, таксама зафіксаваны тэрміны-прыметнікі, тэрміны-дзеясловы, тэрміны-прыслоўі.

3. На пачатку XX ст. руская і польская мовы служылі асноўнымі крыніцамі і пасярэднікамі ў працэсе запазычвання іншамоўных лексічных адзінак. Пачынаючы з 1930-х гг., значны ўплыў на беларускую мову аказвае руская мова. Для сучаснай моўнай сітуацыі на Беларусі характэрна шматкантактнасць. Ва ўмовах сусветнай глабалізацыі актывізаваўся працэс запазычвання з англійскай мовы. Тэрміны грэка-лацінскага паходжання складаюць найбольшую колькасць іншамоўнай лексікі як у беларускай філалагічнай тэрміналогіі, так і ў тэрміналогіі філасофіі і сацыялогіі. Значнай колькасцю ў даследаваных тэрмінасістэмах прадстаўлены галіцызмы.

4. Засваенне іншамоўных запазычанняў у сістэме прымаючай мовы адбываецца на розных узроўнях, вырашальным з якіх з’яўляецца семантычная адаптацыя. У фанетычным плане найбольш характэрным з’яўляецца падпарадкаванне запазычанняў беларускім арфаэпічным нормам, хоць выяўляецца і тэндэнцыя да захавання іншамоўнай формы, якая была больш выразнай у 1920-я гг. Пры марфалагічнай адаптацыі запазычання ўключаюцца ў граматычную парадыгму беларускай мовы без узнікнення перыферычных падсістэм.

5. Іншамоўныя запазычання валодаюць значным словаўтваральным патэнцыялам. Ад асноў іншамоўнага паходжання ўтвараюцца назоўнікі, (марфалагічным спосабам, марфалага-сінтаксічным спосабам), прыметнікі, прыслоўі, дзеясловы (марфалагічным спосабам), комплексныя тэрміны

(сінтаксічным спосабам). Высокай прадуктыўнасцю ў тэрмінаўтварэнні вызначаюцца іншамоўныя словаўтваральныя фарманты.

Асабісты ўклад саіскальніка вучонай ступені. Дысертацыя з'яўляецца самастойным аўтарскім даследаваннем, асноўныя палажэнні і вынікі якога грунтоуюцца на аналізе асабіста сабранага і сістэматызаванага матэрыялу.

Апрабацыя дысертацыі і інфармацыя аб выкарыстанні яе вынікаў. Асноўныя палажэнні і вывады дысертацыйнага даследавання прайшлі апрабацыю на 13 навуковых канферэнцыях: XVI Рэспубліканскай навукова-практычнай канферэнцыі “Актуальныя пытанні германскай філалогіі і метадыкі выкладання замежных моў” (Брэст, 24 лютага 2012 г.), VI Карпаўскіх чытаннях (Мінск, 16–17 сакавіка 2012 г.), Міжнароднай навукова-тэарэтычнай канферэнцыі “Лінгвістычныя аспекты гуманітарнай адукацыі” (Брэст, 16 сакавіка 2012 г.), Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі аспірантаў, магістрантаў і студэнтаў “Моладзь. Творчасць. Інтэлект” (Брэст, 6 красавіка 2012 г.), Рэспубліканскай навукова-практычнай канферэнцыі “Моўная адзінка ў кантэксце часу” (Брэст, 20 лістапада 2015 г.), Міжнароднай навуковай канферэнцыі “Усходнеславянскія мовы ў сучаснай лексікаграфіі” (Мінск, 11 снежня 2015 г.), XX Рэспубліканскай навукова-практычнай канферэнцыі “Актуальныя пытанні германскай філалогіі і лінгвадыдактыкі” (Брэст, 26 лютага 2016 г.), рэгіянальнай навукова-практычнай канферэнцыі “Нацыянальна-культурны кампанент у літаратурнай і дыялектнай мове” (Брэст, 18 сакавіка 2016 г.), Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі маладых філолагаў “Слова ў мове, маўленні, тэксце” (Брэст, 22 красавіка 2016 г.), VIII Міжнароднай навуковай канферэнцыі “Мова – Літаратура – Культура” (да 90-годдзя прафесара Льва Міхайлавіча Шакуна (Мінск, 15–16 верасня 2016 г.), II Рэспубліканскай навукова-практычнай канферэнцыі “Моўная адзінка ў кантэксце часу” (Брэст, 18 лістапада 2016 г.), рэгіянальнай навукова-практычнай канферэнцыі “Нацыянальна-культурны кампанент у літаратурнай і дыялектнай мове” (Брэст, 21 лютага 2017 г.), XXI Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі “Актуальныя пытанні германскай філалогіі і лінгвадыдактыкі” (Брэст, 3 сакавіка 2017 г.).

Фактычны матэрыял, назіранні і вывады даследавання знайшлі практычнае выкарыстанне ў навучальным працэсе БрДУ А. С. Пушкіна, што пацвярджаецца двума актамі ўкаранення навукова-даследчай працы.

Апублікаванне вынікаў дысертацыі. Вынікі даследавання адлюстраваны ў 18 публікацыях аўтара: 4 артыкулах у рэцэнзаваных перыядычных выданнях, рэкамендаваных ВАК Беларусі (1,26 аўт. арк.), 4 артыкулах у зборніках навуковых прац (0,8 аўт. арк.), 9 публікацыях у выглядзе матэрыялаў навуковых канферэнцый (1,4 аўт. арк.). Па тэме даследавання таксама апублікавана даведачнае выданне *Беларуска-рускі і руска-беларускі слоўнік сацыялагічных тэрмінаў* (Брэст, 2017; 6,98 аўт. арк.). Агульны аб'ём апублікаваных работ складае 10,44 аўт. арк.

Структура і аб’ём дысертацыі. Дысертацыя складаецца з уводзін, агульнай характарыстыкі работы, чатырох глаў, заключэння, спіса выкарыстанай літаратуры (199 найменняў), дадаткаў. Агульны аб’ём дысертацыі складае 209 старонак, з якіх асноўны тэкст дысертацыі – 164 старонкі, спіс выкарыстанай літаратуры – 16 старонак, дадаткі – 29 старонак.

АСНОЎНАЯ ЧАСТКА

Глава 1 “Беларуская нацыянальная тэрміналогія як аб’ект навуковага даследавання” складаецца з трох раздзелаў, у якіх разглядаюцца паняцці “тэрмін” і “тэрміналогія”, а таксама раскрываецца гісторыя фарміравання тэрміналогіі філалогіі, філасофіі і сацыялогіі.

У першым раздзеле “Паняцці “тэрмін” і “тэрміналогія” аналізуюцца розныя падыходы да вызначэння названых паняццяў. Сучаснае тэрміназнаўства адрознівае філасофска-гнасеалагічнае, лагічнае і лінгвістычнае разуменне паняцця *тэрмін* у залежнасці ад таго, які аспект вылучаецца. Выдзяляюцца наступныя адметныя рысы тэрмінаў як лексічных адзінак: сістэмнасць, неабходнасць дэфініцыі (для правільнага разумення), тэндэнцыя да монасемічнасці ў межах пэўнай тэрміналогіі, адсутнасць экспрэсіі, стылістычная нейтральнасць. *Тэрміналогія* звычайна разумеецца як: 1) сістэма тэрмінаў пэўнай галіны ведаў, а таксама ўся сукупнасць тэрмінаў той ці іншай мовы; 2) раздзел лексікалогіі, які займаецца вывучэннем тэрмінаў. У сучаснай лінгвістыцы выказваецца меркаванне, што навуку, якая вывучае тэрміны, трэба абазначыць словам *тэрміназнаўства* (У. М. Лейчык). Пераважная большасць тэрміналагаў падтрымліваюць думку аб аўтаномнасці тэрміналогіі, якая аналізуецца не ў межах натуральнай мовы, а як частка ў складзе спецыяльнай лексікі.

Другі раздзел “З гісторыі фарміравання тэрміналогіі філасофіі і сацыялогіі” прысвечаны этапам развіцця данай тэрміналогіі, акрамя таго, пералічваюцца асноўныя лексікаграфічныя працы, якія фіксуюць тэрміналогію філасофіі і сацыялогіі беларускай літаратурнай мовы.

У трэцім раздзеле “З гісторыі фарміравання філалагічнай тэрміналогіі” разглядаецца працэс развіцця мовазнаўчай і літаратуразнаўчай тэрміналогіі, а таксама падаецца шэраг лексікаграфічных прац, у якіх зафіксаваны беларускія філалагічныя тэрміны.

У главе 2 “Асаблівасці фарміравання беларускай нацыянальнай тэрміналогіі”, якая ўключае тры раздзелы, апісваюцца крыніцы фарміравання выбранай тэрміналогіі, а таксама розныя спосабы тэрмінаўтварэння.

У першым раздзеле “Перыядызацыя станаўлення і развіцця беларускай нацыянальнай тэрміналогіі” падаецца характарыстыка асноўных перыядаў фарміравання беларускай тэрміналогіі з улікам пазамоўных фактараў. Вызначаны прапедытычны этап пурыстычнага перыяду, пурыстычны,

А. С. Пушкіна (распрацоўка *Беларуская філалагічная, філасофская і сацыялагічная тэрміналогія: лексіка-граматычны і лексіка-семантычны аспекты* выкарыстоўваецца з лютага 2016 г. пры арганізацыі вучэбнага працэсу студэнтаў першай ступені навучання філалагічнага, юрыдычнага, гістарычнага і географічнага факультэтаў). Па выніках працы быў апублікаваны *Беларуска-рускі, руска-беларускі слоўнік сацыялагічных тэрмінаў* [18]; распрацоўка выкарыстоўваецца з лістапада 2016 г.

СПІС ПУБЛІКАЦЫЙ ПА ТЭМЕ ДЫСЕРТАЦЫІ

Спіс публікацый саіскальніка вучонай ступені

Артыкулы ў рэцэнзаваных перыядычных выданнях

1. Гуль, М. У. Спосабы ўтварэння беларускіх літаратуразнаўчых тэрмінаў / М. У. Гуль // Роднае слова. – 2016. – № 8. – С. 38–41.
2. Гуль, М. У. Беларуская сацыялагічная тэрміналогія: лексіка-граматычная характарыстыка, паходжанне і ўтварэнне / М. У. Гуль // Весн. Брэсц. ун-та. Сер. 3, Філалогія. Педагогіка. Псіхалогія. – 2016. – № 2. – С. 67–74.
3. Гуль, М. У. Суфіксальнае ўтварэнне беларускіх філасофскіх і сацыялагічных тэрмінаў / М. У. Гуль // Часопіс Беларус. дзярж. ун-та. Філалогія. – 2017. – № 1. – С. 58–65.
4. Гуль, М. У. Асаблівасці адаптацыі англіцызмаў у філасофска-сацыялагічнай тэрміналогіі / М. У. Гуль // Беларуская лінгвістыка. – 2017. – Вып. № 79. – С. 74–81.

Артыкулы ў зборніках навуковых прац

5. Гуль, М. У. Асноўныя шляхі і спосабы пранікнення іншамоўнай лексікі ў беларускую мову на пачатку ХХ ст. / М. У. Гуль // Карповские научные чтения : сб. науч. ст. : в 2 ч. / БГУ, филол. фак-т ; редкол.: А. И. Головня [и др.]. – Минск, 2012. – Ч. 2. – С. 191–194.
6. Гуль, М. У. Тэрміны з агентыўным значэннем у беларускай грамадазнаўчай тэрміналогіі: паходжанне і лексічны састаў / М. У. Гуль // Усходнеславянскія мовы ў сучаснай лексікаграфіі : зб. навук. арт. / Беларус. дзярж. пед. ун-т імя Максіма Танка ; рэдкал.: Д. В. Дзятко [і інш.]; навук. рэд. Д. В. Дзятко, адк. рэд. В. В. Урбан. – Мінск, 2015. – С. 148–150.
7. Гуль, М. У. Паланізмы ў складзе БНТ (на прыкладзе БНТ-11, БНТ-15) / М. У. Гуль // Нацыянальна-культурны кампанент у літаратурнай і дыялектнай мове : зб. навук. арт. / Брэсц. дзярж. ун-т імя А. С. Пушкіна ; рэдкал.: С. Ф. Бут-Гусаім [і інш.]. – Брэст, 2016. – С. 41–45.
8. Лексіка-семантычная характарыстыка беларускай сацыялагічнай тэрміналогіі / М. У. Гуль // Нацыянальна-культурны кампанент у

літаратурнай і дыялектнай мове : зб. навук. арт. / Брэсц. дзярж. ун-т імя А. С. Пушкіна ; рэдкал. : С. Ф. Бут-Гусаім [і інш.]. – Брэст, 2017. – С. 41–46.

Матэрыялы канферэнцый

9. Гуль, М. У. Генетычная характарыстыка беларускай грамадазнаўчай тэрміналогіі (XI выпуск “Беларускай навуковай тэрміналогіі” 1927 г.) / М. У. Гуль // Молодежь, творчество, интеллект : сб. материалов междунар. научн.-практ. конф., Брэст, 6 апр. 2012 г. / Брэст. гос. ун-т ім. А. С. Пушкіна ; редкол.: Н. А. Тарасевич [і др.]. – Брэст, 2012. – С. 34–36.

10. Гуль, М. У. Да пытання аб тэрмінасістэме беларускай мовы / М. У. Гуль // Лингвистические аспекты гуманитарного образования : материалы междунар. науч.-теорет. конф., Брэст, 16 марта 2012 г. / Брэст. гос. ун-т ім. А. С. Пушкіна ; редкол.: Н. А. Тарасевич [і др.]. – Брэст, 2012. – С. 63–66.

11. Гуль, М. У. Запазычанні ў беларускай грамадазнаўчай тэрміналогіі ХХ ст. / М. У. Гуль // Актуальные вопросы германской филологии и методики преподавания иностранных языков : материалы XVI Респ. науч.-практ. конф., Брэст, 24 февр. 2012 г. : в 2 ч. / Брэст. гос. ун-т імя А. С. Пушкіна ; редкол.: В. Ф. Сатинова [і др.]. – Брэст, 2012. – Ч. 1. – С. 91–93.

12. Гуль М. У. Дэархаізацыя старабеларускіх слоў як сродак намінацыі ў БНТ-11 / М. У. Гуль // Беларускае слова: тэорыя і практыка : зб. арт. па матэрыялах навук. чытаньняў, прысвеч. 75-годдзю з дня нараджэння праф. Б. А. Плотнікава, Мінск, 15 снеж. 2015 г. / БДУ ; пад рэд. М. Р. Прыгодзіча. – Мінск, 2016. – С. 143–145.

13. Гуль, М. У. Германізмы ў беларускай тэрміналогіі сацыялогіі і філасофіі / М. У. Гуль // Актуальные вопросы германской филологии и лингводидактики : материалы XX Междунар. науч.-практ. конф., Брэст, 26 февр. 2016 г. / Брэст. гос. ун-т імя А. С. Пушкіна ; редкол.: Е. Г. Сальникова [і др.]. – Брэст, 2016. – С. 63–65.

14. Гуль, М. У. Шляхі і спосабы пранікнення іншамоўных тэрмінаў у беларускую філалагічную тэрміналогію / М. У. Гуль // Моўная адзінка ў кантэксце часу : зб. матэрыялаў Рэсп. навук.-практ. канф., Брэст, 20 лістап. 2015 г. / Брэсц. дзярж. ун-т імя А. С. Пушкіна ; рэдкал.: Л. В. Леванцэвіч [і інш.]. – Брэст, 2016. – С. 50–52.

15. Гуль, М. У. Галіцызмы ў беларускай філалагічнай тэрміналогіі / М. У. Гуль // Мова – Літаратура – Культура : матэрыялы VIII Міжнар. навук. канф., Мінск, 15–16 верасня 2016 г. : у 2 ч. / Беларус. дзярж. ун-т. – Мінск, 2016. – Ч. 1 – С. 149–152.

16. Гуль, М. У. Тэрміны лаціна-грэчаскага паходжання ў беларускай філалагічнай тэрміналогіі / М. У. Гуль // Моўная адзінка ў кантэксце часу : зб. матэрыялаў II Рэсп. навук.-практ. канф., Брэст, 18 лістап. 2016 г. / Брэсц. дзярж. ун-т імя А. С. Пушкіна ; рэдкал.: Л. В. Леванцэвіч [і інш.] ; пад агул. рэд. Л. В. Леванцэвіч. – Брэст, 2016. – С. 46–49.

17. Гуль, М. У. Фанетычная адаптацыя англійскіх запазычанняў у беларускай тэрміналогіі філалогіі, філасофіі, сацыялогіі / М. У. Гуль // Актуальныя пытанні германскай філалогіі і лінгвідыдыктыкі : матэрыялы XXI Міжнароднага навука-практычнага канферэнцыі, Брэст, 3 сакавіка 2017 г. : у 2 ч. / Брэст. дзярж. універсітэта імя А. С. Пушкіна ; рэдкал.: Е. Г. Сальнікова [і др.] ; пад агул. рэдакцыяй Е. Г. Сальніковай. – Брэст, 2017. – Ч. 1. – С. 52–55.

Даведчае выданне

18. Гуль, М. У. Беларуска-рускі і руска-беларускі слоўнік сацыялагічных тэрмінаў / М. У. Гуль. – Брэст : БрДУ, 2017. – 119 с.

РЭЗІЮМЭ

Гуль Марыя Уладзіміраўна

ІНШАМОЎНАЯ ЛЕКСІКА Ў ПРАЦЭСЕ СТАНАЎЛЕННЯ І РАЗВІЦЦЯ БЕЛАРУСКАЙ ТЭРМІНАЛОГІІ (НА МАТЭРЫЯЛЕ ТЭРМІНАСІСТЭМ ФІЛАЛОГІІ, ФІЛАСОФІІ І САЦЫЯЛОГІІ)

Ключавыя словы: тэрмін, тэрміналогія, крыніцы фарміравання, спосаб утварэння, словаўтваральны тып, запазычанне, мова-крыніца, мова-пасярэдніца, мова-рэцыпіент, асіміляцыя (адаптацыя), тэрмін-назоўнік, тэрмін-прыметнік, тэрмін-дзеяслоў, комплексны тэрмін.

Мэта даследавання: выяўленне асаблівасцей фарміравання беларускай нацыянальнай тэрміналогіі ў галіне філалогіі, філасофіі, сацыялогіі і вызначэнне месца і ролі іншамоўных запазычанняў у гэтым працэсе.

Метады даследавання: апісальны метады, супастаўляльны метады, словаўтваральны аналіз, элементы кампанентнага і этымалагічнага аналізу, колькасныя падлікі.

Атрыманая вынікі і іх навізна. Упершыню ў беларусістыцы ўсебакова даследаваны асаблівасці функцыянавання іншамоўных запазычанняў у складзе філалагічнай і філасофска-сацыялагічнай тэрміналогіі, вызначана месца і роля гэтых адзінак у працэсе станаўлення і развіцця адзначаных тэрмінасістэм, іх словаўтваральны патэнцыял і ступень адаптацыі ў сучаснай беларускай літаратурнай мове, што мае істотнае значэнне для далейшай распрацоўкі тэорыі моўных кантактаў; таксама ўпершыню праведзены аналіз беларускай сацыялагічнай тэрміналогіі.

Ступень выкарыстання атрыманых вынікаў. Вынікі праведзенага даследавання атрымалі апрабаванне ў выданні “Беларуска-рускага і руска-беларускага слоўніка сацыялагічных тэрмінаў”.

Галіна выкарыстання: мовазнаўства, тэрміназнаўства, лексікаграфія, тэрмінаграфія, словаўтварэнне, лексікалогія. Вынікі праведзенага даследавання могуць быць выкарыстаны спецыялістамі-тэрмінолагамі ў практычнай дзейнасці, а таксама выкладчыкамі гуманітарных спецыяльнасцей ВНУ краіны пры распрацоўцы асноўных курсаў па пытаннях фарміравання, развіцця і выкарыстання ў практычнай дзейнасці нацыянальнай тэрміналогіі, пры выкладанні раздзела “Словаўтварэнне” ў курсе сучаснай беларускай літаратурнай мовы, вучэбнай дысцыпліны “Беларуская мова (прафесійная лексіка)”.

РЕЗЮМЕ

Гуль Мария Владимировна

ИНОЯЗЫЧНАЯ ЛЕКСИКА В ПРОЦЕССЕ СТАНОВЛЕНИЯ И РАЗВИТИЯ БЕЛОРУССКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ (НА МАТЕРИАЛЕ ТЕРМИНОСИСТЕМ ФИЛОЛОГИИ, ФИЛОСОФИИ И СОЦИОЛОГИИ)

Ключевые слова: термин, терминология, источники формирования, способ образования, словообразовательный тип, язык-источник, язык-посредник, язык-реципиент, ассимиляция (адаптация), термин-существительное, термин-прилагательное, термин-глагол, комплексный термин.

Цель исследования: выявление особенностей формирования белорусской национальной терминологии в области филологии, философии и социологии и установление места и роли иноязычных заимствований в этом процессе.

Методы исследования: описательный метод, сопоставительный метод, словообразовательный анализ, элементы компонентного и этимологического анализа, количественные подсчёты.

Полученные результаты и их новизна. Впервые в белорусистике всесторонне исследованы особенности функционирования иноязычных заимствований в составе филологической и философско-социологической терминологии, установлены место и роль этих единиц в процессе становления и развития отмеченных терминосистем, их словообразовательный потенциал и степень адаптации в современном белорусском литературном языке, что имеет важное значение для дальнейшей разработки теории языковых контактов; также впервые проведён анализ белорусской социологической терминологии.

Степень использования полученных результатов. Результаты проведённого исследования получили апробацию в издании “Беларуска-рускага і руска-беларускага слоўніка сацыялагічных тэрмінаў”.

Область применения: языкознание, терминоведение, лексикография, терминография, словообразование, лексикология. Результаты проведённого исследования могут быть использованы специалистами-терминологами в практической деятельности, а также преподавателями гуманитарных специальностей ВУЗов страны при разработке основных курсов по вопросам формирования, развития и использования в практической деятельности национальной терминологии, при преподавании раздела “Словообразование” в курсе современного белорусского литературного языка, учебной дисциплины “Белорусский язык (профессиональная лексика)”.

SUMMARY

Hul Maryia Uladzimirauna

FOREIGN VOCABULARY IN THE PROCESS OF FORMATION AND DEVELOPMENT OF BELARUSIAN TERMINOLOGY (AN EXAMPLE OF PHILOLOGICAL, PHILOSOPHICAL AND SOCIOLOGICAL SYSTEMS OF TERMS)

Key words: term, terminology, the sources of formation, the way of formation, word-building pattern, source language, intermediate language, recipient language, assimilation (adaptation), term-noun, term-adjective, term-verb, compound term.

The aim of the research is to describe the process of Belarusian national terminology formation and to determine the place and the role of foreign borrowings in this process.

The methods used in the research: descriptive method, comparative analysis, word-formation analysis, the elements of component and etymological analysis, calculations.

The results obtained and their novelty. For the first time in Belarusian studies the peculiarities of foreign borrowings functioning (as a part of philological and philosophical-sociological terminology) are described. The role of these units in the process of formation and development of the chosen terminology is determined as well as their word-formation potential and the degree of adaptation in the contemporary Belarusian language, which is of crucial importance for the further development of contact linguistics; furthermore, for the first time the analysis of Belarusian sociological terminology is conducted.

The degree of application of the results. The findings of the research have served as the basis of the compiled Belarusian-Russian and Russian-Belarusian dictionary of sociological terms.

Scope of application: Linguistics, Terminology, Lexicography, Terminography, Word Formation, Lexicology. The results of the research can be applied in terminology, in preparing main courses in Terminology, Word Formation as a part of Contemporary Belarusian Language, Belarusian Language (Professional Vocabulary).